

COMPONENTE DE INTERES ARHITECTURAL DIN SISTEMUL DE ALIMENTARE CU APĂ AL TIMIȘOAREI

LILIANA ROȘIU

Rezolvarea alimentării cu apă constituie un element major de condiționare a dezvoltării unei localități. În același timp, oferă un larg câmp de investigație pentru domeniul patrimoniului industrial. Dacă evoluția sistemului de alimentare cu apă clarifică și explică unele aspecte ale configurației urbane, parte din componentele sale pot fi în sine deținătoare de valoare arhitecturală și, în consecință, pot fi înțelese prin prisma importanței lor patrimoniale și genera o altă raportare a societății, decât față de stricta lor valoare funcțională.

Astfel, Timișoara este în momentul de față beneficiara unui sistem de alimentare cu apă modern, conceput în primul deceniu al secolului XX și extins ulterior în câteva etape. Acest sistem a înlocuit vechea rețea de distribuție și canalizare concepută în secolul al XVIII-lea. S-a rezolvat astfel o permanentă problemă a orașului, cea a alimentării cu apă, despre care, în secolul XVII, în perioada turcească, Evlia Celebi spunea: "Prin interiorul cetății trece în două părți râul Timiș filtrat și toată populația ia apă de acolo și își potolește setea. Cișmele nu există deloc. Toate murdăriile se aruncă în râul Timiș și plutesc pe el".

Dacă în secolul al XVIII-lea, eșuează încercările de săpare a unor fântâni în cetate, în 1732 se găsește soluția alimentării cetății cu apă din Bega. Aceasta era extrasă printr-un sistem de elevatoare cu roți hidraulice, care distribuiau apa epurată într-un sistem de conducte subterane din lemn de pin, molid și anin. Instalația a fost adaptată de către Alexandru Steinlein în anul 1774 pentru a putea folosi și apă de fântână și a fost distrusă în 1849, în timpul asediului Timișoarei. Acest strămoș al captărilor contemporane era amplasat în cartierul Fabric, lângă fabrica de postav, fiind format dintr-un turn cu rezervor și o conductă dublă de distribuție, ce alimenta 6 cișmele din cetate. Roata hidraulică era amplasată peste canal și transmitea mișcarea la două pompe cu piston, care urcau apa în castelul de deasupra. Acesta avea formă cilindrică, era amplasat peste fântână și conținea două rezervoare, unul principal și unul la etajul întâi. Turnul era executat din zidărie de cărămidă, avea înălțimea de 16 m, diametrul de 8 m și era acoperit cu o cupolă de lemn îmbibată în păcură. Imaginea sa schematică a supraviețuit în stema Timișoarei.

După dispariția așa-numitei “mașini hidraulice”, alimentarea cu apă a orașului a rămas însă nerezolvată. Încercările de forare în cetate nu au dat rezultatele scontate. Abia în 1888 se forează primul puț artezian în curtea parohiei romano-catolice din cetate, apoi, în 1890, Julius Seidl realizează fântâna din Piața Unirii.

Soluționarea alimentării cu apă a orașului rămâne în continuare o problemă, motiv pentru care, în 1894 primăria orașului lansează un concurs internațional pentru un proiect modern de alimentare cu apă, care nu s-a putut realiza din lipsa unor ridicări topo corespunzătoare. Situația se remediază, cercetările și ridicările topo făcându-se până în 1904.

Proiectul ce urmează aparține serviciului tehnic al orașului, iar autorul său este ing. Stan Vidrighin, care a și condus ca director, din 1914 până în 1918, prima întreprindere de alimentare cu apă și canalizare a orașului. Sistemul propus de Vidrighin, bazat pe foraje și cercetări efectuate între 1894-1899 în zonele de nord și sud-est ale orașului, cuprinde: prima uzină de apă din Timișoara, cele două turnuri de apă, uzina de apă industrială, stația de epurare și sistemul de distribuție și de canalizare. Pentru proiectul de arhitectură, la cele două castele de apă Vidrighin a colaborat cu arhitectul Székely László, autor al mai multor lucrări de arhitectură industrială, între care se detașează în Timișoara clădirile Abatorului și uzina hidroelectrică “Turbinele”. Proiectul lui Vidrighin a fost avizat fără recomandări: partea de alimentare cu apă de ing. Mihaly Kajhinger, director al alimentării cu apă a Budapestei și cea de canalizare de prof. A. Frühling, de la Politehnica din Dresda.

Sistemul propus oferea orașului o rețea de conducte subterane ce lega cei 46000 de consumatori ai începutului de secol XX cu 5 puncte de amplasare a clădirilor de producție. Acestea au fost distribuite, în principal, în lungul Begăi (turnul de apă din Iosefin, stația de epurare la vest și uzina de apă industrială la nord-est) sau în puncte de interes (uzina de alimentare cu apă potabilă la vest și turnul de apă din Fabric în nord-estul orașului, în zone perimetrale celor dens construite). În ciuda aparentei imagini de sine stătătoare a fiecăruia dintre aceste cinci puncte, ele se prezintă ca elemente distanțate ale unui ansamblu funcțional. (Fig. 1).

Este, poate, situația cea mai inedită privind calitatea de ansamblu de arhitectură, ce are componentele dispersate în țesutul urban, dar deține o remarcabilă unitate arhitecturală în întregul său. Tocmai această unitate și apartenență la un singur sistem funcțional, derivate din construirea în intervalul 1912-1914, marcată de amprenta curentului “1900” în varianta sa geometrică, preferată după 1910, justifică abordarea analizei arhitecturii sistemului ca tot unitar. De aici derivă și ideea căutării unor forme de integrare în viața orașului contemporan ca ansamblu cu accentuarea acestei calități și nu ca obiective independente. O asemenea abordare este cu atât mai necesară, cu cât fiecare din cele cinci componente arhitecturale majore ale sistemului se află în raporturi specifice cu orașul, din punct de vedere funcțional și arhitectural-urbanistic.

1. Actuala Uzină de apă nr. 1 deține prima uzină de alimentare cu apă potabilă a Timișoarei. Este compusă dintr-un grup de șase fântâni, două stații vechi de filtrare, clădirea pompelor, locuința angajaților și un post trafo, construcții care delimitează o incintă independentă în contextul uzinei contemporane. Cu excepția grupului de fântâni, celelalte cinci clădiri din ansamblu se caracterizează printr-o arhitectură unitară, cu tratări geometrice pronunțate, rezultate din alternanțe de goluri cu panouri tencuite dispuse în planuri diferite, accentuate de acoperișuri mansardate, punctate de lucarne. Grupul de fântâni este o construcție aparte în contextul ansamblului, datorită planului său circular, cu două nivele supraterane de diametre diferite și dezvoltare în subteran. Pereții masivi, perforați de ferestre mici și nivelul superior retras, surmontat de o cupolă, conferă construcției un aspect inedit. Partea dezvoltată în subteran adăpostește pompele și conductele de aducțiune a apei obținute de la 60 m adâncime, prin șase foraje. Instalația poartă emblema firmei budapestane Teudloff-Dittrich. Atât grupul de fântâni, cât și stația de pompe și cele de filtrare își păstrează intacte instalațiile aflate în conservare: panoul de comandă și utilajele din sala pompelor sau filtrele închise, cu nisip cuarțos, de tip Bollman, pentru demanganizare și camerele de cocs pentru îndepărtarea compușilor fierului. Pe de altă parte, detaliile arhitecturale, între care structura șarpantei în sala filtrelor, nișa cu ancadrament din sala pompelor, portalul încadrat de coloane al uneia din stațiile de filtrare, constituie câteva elemente de interes pentru păstrarea ambianței originare a incintei precum și a ridicatei sale calități arhitecturale. (Fig. 2).

Scoase din uz în raport cu funcțiunea inițială, aceste construcții au fost transformate într-un muzeu al apei, cu circuit restrâns. Este o funcțiune potrivită pentru asigurarea păstrării și protejării, deși muzeul este inaccesibil publicului. Benefică în sine pentru conservarea ansamblului, funcțiunea muzeală rezolvă aici doar aspectul depozitării și pe cel al conservării instalațiilor și construcțiilor, nu și pe cel al expunerii, în condițiile în care atât instalațiile, cât și calitatea arhitecturală a uzinei vechi de apă prezintă un interes deosebit. Dacă transformarea în muzeu, chiar și numai pentru grupuri privilegiate de vizitatori, se dovedește o soluție de moment pentru vechea uzină de apă, o altă componentă importantă a sistemului, de maxim interes urbanistic de data aceasta, ridică probleme specifice și mult mai complexe.

2. Turnurile de apă. Cele două castele de apă sunt, poate, cu adevărat componentele problematice ale sistemului. Prezențe detașate ale Timișoarei, determinându-i silueta și având impact în plan urbanistic, aceste două turnuri, cu rezervoare de 500 de mc capacitate, sunt dezafectate. Arhitectura lor aparținând lui Székely László este aproape identică, având mici deosebiri de detaliu în tratarea paramentului de sub zona rezervorului, perforată de ferestre la turnul din cartierul

Iosefin sau cu ruperea pantei acoperişului la cel din Fabric. O arhitectură robustă, în care vagi urme ale fazei romantismului din opera lui Székely se mai fac simţite în tratarea bazei şi accesului în turnuri. Cele două volume au personalizat silueta oraşului la începutul secolului XX imprimându-i un specific, care s-a păstrat chiar dacă între timp dominantele s-au înmulţit. (Fig. 3)

Problema revitalizării turnurilor nu este încă rezolvată. În timp ce propunerile de consolidare au rămas în fază de proiect, alegerea funcţiunilor pentru integrarea în circuitul activ al oraşului este încă în discuţie. Dacă funcţiunea muzeului apei din Uzina nr. 1 s-ar extinde, cele două turnuri s-ar înscrie într-o tendinţă ce a mobilat, ca spaţii muzeale, o serie de turnuri independente din sisteme de fortificaţii sau porţi ale oraşelor, din categoria turnurilor de pompieri sau chiar ale unor biserici. Dat fiind însă declinul acestei tendinţe şi chiar dispariţia unor asemenea puncte muzeale din turnuri, legată de un anume interes în scădere faţă de muzeul de tip tradiţional, atragerea acestor monumente în circuitul public lasă deschisă o întreagă paletă funcţională. O condiţie apare însă deosebit de importantă: refuncţionalizarea în beneficiul unui public cât mai larg, deci posibilitatea de vizitare. Alegerea funcţiunii se dovedeşte la fel de dificilă în perspectiva punerii în valoare şi a altor obiective din sistem, mai puţin personalizate.

3. Dezafectată şi ea, uzina de apă industrială, amplasată pe malul Begăi, în partea de nord-est a oraşului, a fost ridicată în 1916 pentru a asigura apă din Bega consumatorilor industriali, concentraţi în mare parte în cartierele Fabric şi Iosefin. Reţeaua sa de distribuţie iniţială era de 5,3 km, faţă de cei 47 cât avea iniţial cea de alimentare cu apă potabilă. Tratarea arhitecturală a uzinei de apă industrială este foarte asemănătoare celei de la uzina de apă potabilă, unde raţiuni funcţionale au determinat, de pildă, accentele verticale pe care le posedă faţadele, fante prin care se evacua cocsul uzat. Aceleaşi goluri alungite, grupate câte trei şi repetate după un anume ritm de plin şi gol, aceleaşi ancadrame simple şi motive decorative pătrate, acelaşi acoperiş înalt, mansardat, punctat de lucarne se regăsesc şi la această uzină, care mai deţine în incintă şi o modestă locuinţă pentru angajaţi şi în egală măsură, la staţia de epurare, situată în partea opusă a oraşului, în extremitatea sa vestică.

4. Începută în 1909, staţia de epurare a fost dată în folosinţă în 1912, când figura între primele din ţară. Din această perioadă s-au păstrat hala cu bazine de decantare, un volum de plan dreptunghiular alungit, cu un capăt tratat în hemiciclu şi accentuat de fante verticale, centrala termică şi sala pompelor, o altă clădire modestă cu rol de atelier mecanic şi locuinţa angajaţilor, la o oarecare distanţă de ansamblul de producţie. (Fig. 4)

Clădirea principală, conţinând cuptoarele centralei termice şi sala maşinilor, de fapt a pompelor acţionate cu abur, are două mici turnuri detaşate în faţada

principală și o deschidere în arc ce accentuează aparatul de intrare în clădire, care conferă prețiozitate rezolvării programului de arhitectură industrială. (Fig. 5) Aceleași grupaje de câte trei ferestre înalte și foarte înguste, unite de coronament drept flancat de console, asigură lumina în sala cuptoarelor și în cea a mașinilor. Acoperișurile sunt și aici mansardate, dar colțurile clădirii sunt subliniate prin rezalit și prin tratarea aticului supraînălțat, decorat cu motive pătrate în similitudină. (Fig. 6) Se remarcă o ușoară accentuare a caracterului ornamental la această primă construcție aparținând sistemului, celelalte suferind o sensibilă reducere a decorului în favoarea exprimării prin formă. Clădirea centralei termice este marcată și de prezența coșului de fum cu rezervor de răcire. În interior se păstrează cuptoarele inițiale, executate din zidărie de cărămidă de către firma Heinicke din Budapesta și cazanele sembrate Schlick, iar pentru instalația de pompe, mai există martori ai perioadei de început. Stația de epurare este în funcțiune și în lucrări de modernizare, prin introducerea unor tehnologii contemporane, conforme cerințelor de protecție a mediului.

Astfel, diferitele componente ale sistemului de alimentare cu apă se găsesc în diferite raporturi funcționale cu orașul modern. Cu excepția stației de epurare, care este încă funcțională, celelalte componente se află fie în conservare, ca spații cu statut de muzeu, fie sunt dezafectate. În afara turnurilor de apă, care acuză degradări mai accentuate, toate celelalte obiective din sistem sunt bine întreținute, lucrările de reparații curente ferindu-le de o deteriorare rapidă. Toate clădirile din cele cinci amplasamente rămân martori de valoare pentru arhitectura industrială a începutului de secol XX. Tratarea unitară poate susține caracterul de ansamblu al întregului sistem, în care fiecare obiectiv se inserează contribuind tocmai la definirea acestui sistem cu mare potențial de personalizare și de ridicare a valorii ambianței. Aceste calități pledează pentru integrarea printr-o funcțiune atractivă în circuitul funcțional contemporan. Un traseu turistic de vizitare a unor puncte muzeale tematice, completat de activități culturale, ar fi una dintre soluții. Dar, indiferent de opțiunea de utilizare a fiecărei componente în parte, abordarea se cere tratată global și în corelarea părților, pentru că aparțin în fond unei rețele unitare, suprapuse orașului.

BIBLIOGRAFIE

BLEYER, GHEORGHE, *Timișoara, monografie urbanistică și arhitecturală*, ms. 8230, Muzeul Banatului, Timișoara.

OPRIȘ, MIHAI, *Timișoara. Mică monografie urbanistică*, Ed. Tehnică, București, 1987.

ZĂNESCU, ALEXANDRU, *Pagini din istoria alimentării cu apă*, în *Tibiscus* nr. 3/1974.

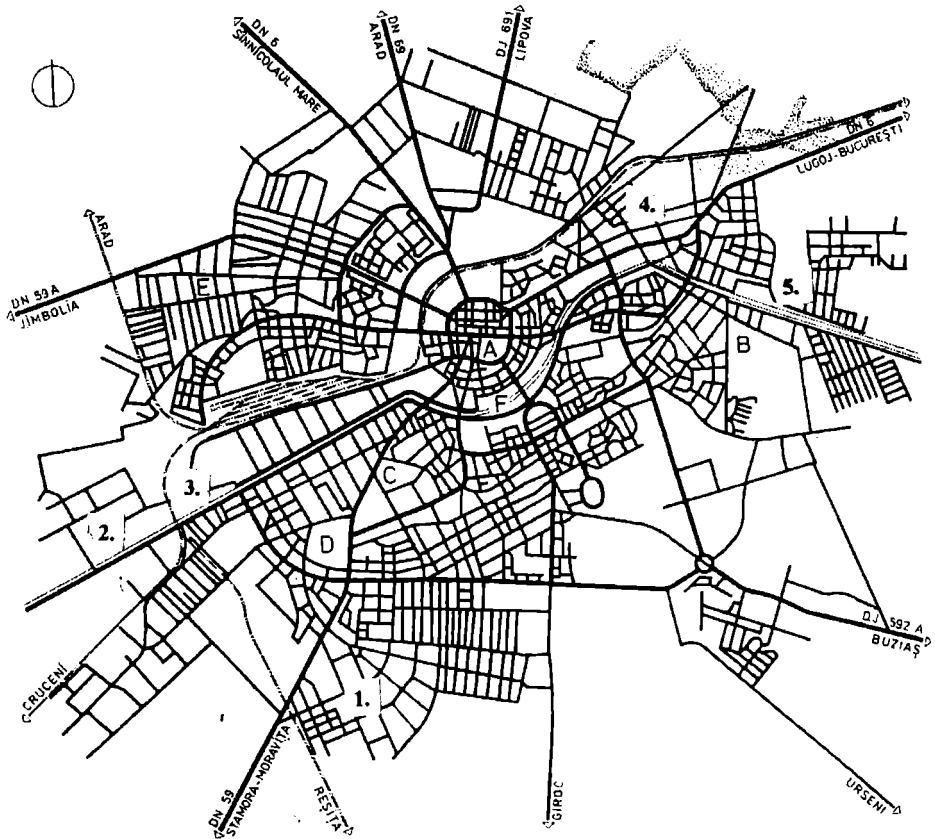
***, *Grupul Întreprinderilor de Gospodărie Comunală și Locativă Timiș*, Timișoara, 1988.

ÉLÉMENTS D'INTÉRÊT ARCHITECTURAL DANS LE SYSTÈME D'ADUCTION D'EAU DE TIMIŞOARA

Résumé

Le système moderne pour l'adduction d'eau à Timișoara a été conçu par l'ingénieur Stan Vidrighin, qui l'a réalisé entre 1914 – 1918. Il est composé par l'usine pour l'eau potable, les deux châteaux d'eau, l'usine d'eau industrielle et l'usine d'épuration. Les bâtiments qui composent chacun de ces six parties du système se caractérisent par des éléments d'intérêt appartenant à l'architecture Art Nouveau.

Bien que les constructions du système d'adduction d'eau sont disperses dans la ville, la cohérence et l'unité du traitement architectural justifient d'envisager l'analyse et la conservation comme un monument historique dans son ensemble.

1. Uzina de apă 2. Stația de epurare 3. Turnul de apă (din Iosefin)
4. Turnul de apă (din Fabric) 5. Uzina de apă industrială

Fig. 1. Amplasamentele construcțiilor din primul sistem de alimentare cu apă

Fig. 2. Prima uzină de alimentare cu apă potabilă – stația de filtrare

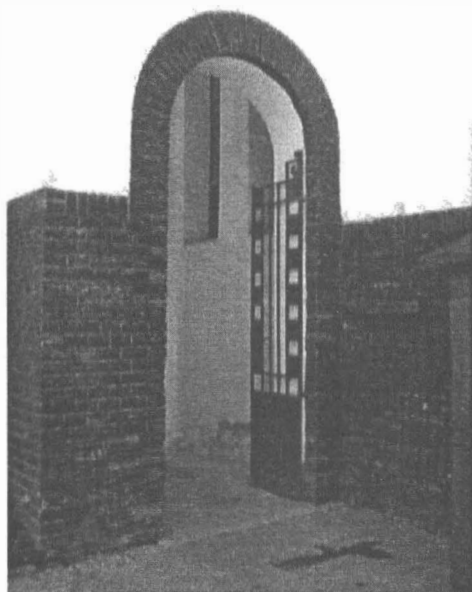

Fig. 3. Turnul de apă din cartierul Fabric

Fig. 4. Stația de epurare – hala bazinelor de decantare

Fig. 5. Stația de epurare – accesul centralei termice

Fig. 6. Stația de epurare – centrala termică și stația de pompe